

Jensen a lilie vs. Opakem o překot

Poetické analogie v juveniliích Josefa Kocourka a Jaromíra Typlta

KATEŘINA MALÁ

Nejen literární tvorba, ale i životní peripetie a předčasná smrt Josefa Kocourka probudily svého času zvědavost začínajícího autora Jaromíra Typlta. Kocourek navíc začínal psát stejně jako Typlt ve věku šestnácti, sedmnácti let, ba dříve, ale tyto juvenilie se nedochovaly, protože je autor v sebekritickém amoku v listopadu roku 1926 spálil. Kocourka s Typltem tak pojí jednak místo, kde oba vyrůstali, tedy Novopacko, jednak vstup do literatury v mladém věku. A nejen to – také intenzita tohoto vstupu či spíše vpádu do literárního světa.

V případě Jaromíra Typlta šlo o povídku *Nesnesitelná závrat'*. Její vznik je datován rokem 1989, dokončena však byla až o šest let později, protože s odstupem času autor vycítil ve svém prvním pokusu o zachycení novopackého milieu povrchnost, literární nezajímavost a sentimentálnost (viz STEJSKAL 2009: 265). Typlt sám se o Nové Pace vyjádřil jako o „živém organismu, který člověku odpovídá, vede s ním rozhovor, zpochybňuje všechny příliš ustálené představy a pocity“ (IBID.: 266). Definitivní a také podstatně přepracovanou podobu získal až text vydaný s titulem *Opakem o překot* roku 1996.

Krátce před tím, než byla povídka *Opakem o překot* vytištěna, dostal Typltův přítel a výtvarník Vít Ondráček jakousi osudovou náhodou od manželky sochaře Ladislava Zívra strojopis Kocourkovy prózy *Jensen a lilie*. O existenci textu, jež Kocourek napsal v roce 1926, tj. v témž roce, kdy zničil svou dosavadní tvorbu, neměl Typlt do té chvíle nejmenší potuchy. A tady se dostáváme k první podobnosti mezi oběma autory. Text sedmnáctiletého Josefa Kocourka *Jensen a lilie* je zasazen do onoho „živoucího“ místa, Nové Paky, a toto místo nemilosrdně a poněkud deformovaně reflektuje. Povídka sice není ukázkou Kocourkovy vrcholné tvorby, zajímavá však je právě proto, že v ní můžeme identifikovat řadu paralel s poetikou Jaromíra Typlta, konkrétně surrealistické rysy, hravou snovost, poetistickou bláznivost přerůstající v závěru až do apokalyptického pádu města, ale i jistou stylistickou rozkolísanost a roztěkanost.

Mějme na paměti, že Typlt sice text *Jensen a lilie* přímo neznal, v době vzniku *Opakem o překot* ovšem již delší dobu tvořil pod literárním vlivem Kocourkovým. *Jensena a lilii* pak v roce 1998 sám vydal s doprovodnými ilustracemi Víta Ondráčka v novopacké samizdatové edici Pakárna. V *Opakem o překot* Typlt inspiraci svým vzorem doznává už v úvodním mottu, které je vyňato z Kocourkových dochovaných deníků: „Nebesa leží nehnutá, těžkou nohu vnořují do

stopy toho, jenž spěchal do města přede mnou..." (TYPLT 1996: 5). Typltem zvolené motto si můžeme vyložit jako obraz osamocení chodce, nehybnosti a celkové statickosti místa, které signalizují jeho studenou opuštěnost. Typlt pak v plynulé návaznosti na citát přechází k vlastnímu vyprávění. Ve vyprázdněnosti místa spatřuje jeho zvláštní drsnost: „Protože v tomto kraji zbývá jediná naděje, a sice že se člověk nachází tam, kde není co hledat“ (IBID.). Dává tím najevo blízkost, spřízněnost s Kocourkem, a pokud nejde přímo v jeho stopách, jde alespoň podél nich... Rozhodně se ale v této souvislosti nedá mluvit o epigonství jako o opakování a využívání Kocourkových myšlenek a literárních postupů, kromě jiného proto, že Typlt byl ovlivněn i mnohými dalšími autory, prožitky a místy, jež přetavil do vlastní osobité poetiky.

Vlastní text *Opakem o překot* je otevřen paradoxem: na začátku autor tvrdí, že se nachází na místě, kde není co hledat, ale vzápětí nás provází městem a zahlcuje asociacemi vyvolanými právě místy, osobami nebo událostmi s Novou Pakou bezprostředně spojenými. A my najednou zjišťujeme, že tento prostor není tak prázdný, jak by se na první pohled mohlo zdát.

Z této drobné prózy může čtenář vycítit Typltovu snahu o dynamické zachycení města; postava je celou dobu „na pochodu“ a detaily jednotlivých míst snímá Typltova nepokojná literární kamera. Veškeré dění je tímto filmovým postupem pozorováno shora a jistý odstup od vyprávěného příběhu vyjadřuje i užití er-formy, přestože komentáře příběhu-cesty evidentně náleží prožívajícímu subjektu. Mohli bychom také říci, že vyprávěný Typlt je překrýván Typltem vyprávějícím a naopak.

Výjimečnost místa zde také potvrzuje fiktivní básník Věnceslav Sarge, jehož předobraz tvoří reálně existující osoby, které autor spojil v jediné postavě. Je velmi pravděpodobné, že část tohoto imaginárního básníka je stvořena i z Kocourkovy literární tkáně. Se starým, opomíjeným Sargem se Typlt-chlapec osobně nikdy neseťká a Sarge o mladíkově existenci také nemá ani potuchy. Typlt následuje básníkovy kroky městem, a přestože se k sobě občas přiblíží, nakonec se stejně minou. Vyjdeme-li z předpokladu, že je Kocourek skutečně integrální součástí fiktivního básníka, nalezneme zde symptomatickou paralelu mezi následujícím Typltem a následovaným Kocourkem. Dalším pojítkem mezi Sargem a Kocourkem je popis Sargeova fyzického vzhledu:

Sargeho zraky se totiž rozcházely, jako by jim bylo nestačilo běžné zorné pole, takže vždy jen jedno oko se mohlo upírat zpřímá, druhým čučel přes kočku, až se posmívali: „prdlouš pidlovokej, jak z cesty žvaní, tak z cesty zahlíží“.
(IBID.)

Samozřejmě může jít o shodu náhod, ale vzpomeňme na skutečnost, že jedním z nejvýraznějších a neodlučitelných fyzických rysů Josefa Kocourka bylo jeho vysoké čelo a silné brýle, pod kterými se skrývaly šilhavé oči. Typltem popisované rozcházení zraků lze ovšem chápat i metaforicky: nemá snad na mysli vidění hluboké, za takové obzory, kam jiní lidé nedohlédnou?

Dále Typlt pokračuje mystifikačním popisem města:

„Osada ležící na packé straně, Paka, bývala po všech směrech opačná,“ napsal Věnceslav Sarge v jednom ze zachovaných dopisů Akademii věd, aby své etymologické výklady vzápětí učinil bájí, podle které je k městu přivrácena „opačná strana skutečnosti“. Z chmurných obzorů, jak to nazřel Šlejhar. Svět smutných, jak to nazval básník Opolský. Dekadenti, duchaři, surrealisté, všichni ti blouznivci, co vzešli odsud, na nich všech ulpěl cejch pakosti...“
(IBID.: 9)

Kromě svérázné práce se skutečnými fakty si Jaromír Typlt hraje také s dvojsmysly; pro své niterné reflexe si vytváří opěrné body v Sargeho teorii mytičnosti prostoru, aby sám mohl Paku mytizovat. Martin C. Putna v eseji o Jaromíru Typltovi vnímá Novou Paku jako sám o sobě bezpříznakový prostor, do něhož Typlt pouze promítá své vědomí, neboť „vycházejí ze sebe, dochází Typlt zase k sobě, svět je vyplněn jenom jím, nic jiného nemá autentický život samo od sebe“ (PUTNA 1994: 230). Putna u Typlta postrádá nedostatek vnějších protihráčů, se kterými by vedl dialogy, a proto dochází k redukci „příběhu“ na duševní reflexe a popisy fyziologických stavů.

Martin C. Putna nejspíš považuje za spoluhráče pouze bytosti z masa a kostí, avšak skutečným partnerem v dialogu je Typltovi právě samotné město, a proto v takovém rozhovoru předvídatelně dochází k redukci na psychické stavy. Místo se subjektem komunikuje pouze prostřednictvím jakéhosi telepatického napojení, které přesahuje až ke kolektivnímu podvědomí, například když se vypravěč (šestnáctiletý Typlt) rozpomene na požár novopackého kláštera v polovině 19. století. Myslí na to, že „musí v živé paměti nosit to, co nezažil, a ještě se sám zpovídat ze spoluviny na dávném žhářství“ (TYPLT 1996: 28). Současnou skutečnost skrze podobné vhledy do minulosti autor deformuje i na jiných místech. Užívá fantazijních surrealistických postupů, protože právě v nich spatřuje nejen protějšek reálného, ale i způsob, jakým lze realitu dále rozvíjet, rozšiřovat a tím i poukázat na její nejasné a sporné hranice.

Další takové usouvztažnění minulosti s přítomností nastává ve chvíli, kdy Typltův putující hrdina spatří v příkopu zrzavý kočičí trup a ptá se kolemjdoucí stařeny: „JE KOCOUREK NAŽIVU?“¹ A žena Typltovi nahrává dále svou odpovědí: „Kerej?“ (IBID.: 19). Touto otázkou-odpovědí je čtenářova pozornost zřetelně přesunuta od mrtvého zvířete k člověku a vzniklou asociaci Typlt využívá jako jedinečnou možnost opět vtáhnout do příběhu Josefa Kocourka:

Jak potom nepomyslet na Kocourka z Brda nad Pakou, překotného psavce, se kterým bylo zima tolika milenkám, přestože tak žhnul a ještě si přitápěl vlastními rukopisy; po kůži jim črtal horečnaté záznamy a v horečkách potom i umřel. Kašlal krev.
(IBID.)

---

¹ Typlt, který v textu použil nepravých kapitálek, hraje se čtenářem další mystifikační hru: na první pohled nelze poznat, zdali se ptá na onoho kocoura v příkopu, nebo na Kocourka s velkým K.

Drobná próza Josefa Kocourka *Jensen a lilie* je divočejší, hravější, ztřeštěnější, a přestože i Typl pracuje se snovostí, nedosahuje Kocourkovy fantazijní nevázanosti. Z *Jensena a lilie* na nás dýchá dobové opojení poetismem a avantgardou vůbec, a také proto je zřejmě tento raný Kocourkův text považován za jeden z těch slabších, nevyzrálých, neboť do značné míry přejímá dobový avantgardní úzus, čímž získává punc nepůvodnosti. Je však nutné vnímat ho v širším pohledu. Ač se v něm dají poměrně dobře vysledovat Kocourkovy dobové literární inspirace, už v této povídce je rozpoznatelný jeho svérázný styl, který se od imaginativní snovosti postupně dobral až k naturalistickému psaní ke konci jeho života. Těžko spekulovat o tom, kam by se byl Kocourek nakonec „dopsal“, kdyby jeho život neskončil tak časně.

S Jaromírem Typltem Kocourek spojuje především užívání podobných imaginativních, někdy až expresionistických postupů, s tím rozdílem, že Typlt má od avantgardy a jiných směrů historický odstup, je seznámen s jejich pozdějšími mutacemi a novými prvky, o které byly původní literární směry během času obohaceny. Kocourek naproti tomu pracoval s něčím, co bylo poměrně nové, neohmatané, snad to ani ve své době nepovažoval za „módní“, ale prostě jen za původní.

Dalším aspektem, který oba autory spojuje, je dynamika textu. Kocourek v *Jensenovi a lilii* čas „zhmotňuje“, tak aby zdůraznil jeho rychlost a nenávratnost. Hmota tohoto času, který „slintá vteřiny“ (KOCOUREK 1998: 5), je nezadržitelná, spěchá, ale nakonec se přece jen zastaví, aby mohla „cucat čaj s hrstí prostitutek“ (IBID.: 6). Dokonce ani pára se u Kocourka nevalí, ale běží...

Josef Kocourek měl silný vztah k výtvarnému umění, což se odráží i v jeho literární obraznosti. V *Jensenovi a lilii* zachycuje výtvarné vidění, nebo přesněji výtvarné snění hlavní postavy – malíře, nechává jeho mozek, aby se „vyvalil na paletu“ (IBID.: 5), a hledá barvu duše, kterou ovšem v obrazech nenalézá. Veškerá jeho činnost je obalena nudou. Duši hledá nejen v umění, ale také v ženách, které jsou v celém Kocourkově díle hlavním stimulem nejen k činům, ale i k záhubě. Malíř v důsledku psychického přetlaku ničí svoje dílo, obrazy vyhází z okna a ty se rozlétnou do prostoru, do ulic, do polí. V gestu likvidace díla můžeme spatřovat očistu autorovy rozervané a nepokojné myslí, kterou nepochybně prošel i Kocourek při destrukci vlastního díla.

Malířovo pokušení je podněcováno Klubem výjimečných (mluví se o nich i jako o Klubu bláznů) v čele s Nihilistou. Toto uskupení malíře dráždí a provokuje, jeho členové se v podstatě stávají i jeho múzickými spolupracovníky, kteří mu mají pomoci „hledat barvu absolutna a linii dokonalosti“ (IBID.: 31). Jejich způsob pomoci je však poměrně nebezpečný až destruktivní. Nihilista je malířovým pokušitelem, jakýmsi Mefistem, a předpovídá mu bolest a utrpení. Každá

rána zasazená malíři Nihilistu posiluje, ve skutečnosti ale má být ale toto utrpení tvůrčím pohonem a zdrojem malířova růstu.

Příběh je stejně jako u Typlta zasazen do Nové Paky a skutečná místa jsou také deformována, i když jiným způsobem, než jak činí Typlt. Kocourek užívá dadaistických postupů, vytváří nesmyslné bytosti a ze skutečných míst se pak stávají neskutečné prostory. Tento postup však nepozbývá ironie a humoru. V novopacké hospodě se například objevuje bílý vůl, jenž vytváří poněkud bizarní obraz:

V pravém rohu u černého žlabu klidně slintal ohromný vůl s bílou lysinou v podobě cípaté hvězdy na čele. Vůl mrvil pole. Byl oděn v bílou dámskou košilku, mezi voskovými rohy měl napjatou anténu. Choval se pokojně a neslyšně.
(IBID.: 24)

Kocourkem vyobrazená „surrealita“ Novopacka na mnoha místech útočí na maloměšťáctví místního obyvatelstva. Mstí se nakonec spisovatel samotnému městu, když jej na konci textu apokalypticky smete ze světa?

Oba texty tedy pojí společný prostor, respektive jeho nadreálné ztvárnění, a v neposlední řadě následování či dokonce pronásledování Múz. Tvůrčí stimul je u obou autorů zásadní a představuje středobod tužeb obou lyrických subjektů, jak Typlta-mladíka, tak Kocourkova malíře. Jaromír Typlt není ovšem tak hravý, snovosti nedosahuje řazením bizarních obrazů a předmětů, ale spíše mystifikací a vytvářením dojmu tajemnosti, často si přitom vypomáhá zejména pronikáním vědomí minulosti do vědomí přítomnosti. Pronásleduje svou múzu a kroky imaginárního básníka Sargeho znějí v ulicích Nové Paky.

Oproti tomuto pojetí múzy jsou u Kocourka podněty pro literární tvorbu vyvolávány v niternější rovině. Z jeho emocí je cítit hlubší protrpěnost, jeho hrdina je jimi sžírán a vlastně i požírán (hlavně v oblasti milostné). Je mučedníkem a trpí za celý svět. Kocourek je na rozdíl od Typlta intuitivnější, víc se zaměřuje na odraz okolí v nitru postavy.

Na tomto místě je nutné ještě jednou zdůraznit skutečnost, že Typlt není Kocourkovým epigonem, ale je spíše jen inspirován jeho individualistickou nespoutaností a snad až romantickou rozervaností, která mladého Kocourka přivedla k pocitům společenské vykořeněnosti. Napětí, vycházející z autorova nitra i vnějšího okolí, tak přesáhlo hranice literárního světa a zasáhlo i Kocourkův vlastní tragický osud. Oproti němu se Jaromír Typlt odráží především sám v sobě, a pokud do tohoto odrazu zahrne vnější svět, stane se tak spíše bezděčně. V tomto svém raném díle reflektuje primárně stavy a toky vědomí, ze kterých až následně rekonstruuje vnější svět.

PRAMENY

KOCOUREK, Josef

1998 *Jensen a lilie* (Nová Paka: Edice Pakárna, bibliofilský tisk)

TYPLT, Jaromír

1996 *Opakem o překot* (Brno: Host)

LITERATURA

PUTNA, Martin C.

1994 „Jaromír Filip Typlt: O energii a personalismu, neboli o Jaromírovi a o mně“, in idem: *My poslední křesťané. Hněvivé eseje a vlídné kritiky* (Praha: Torst), s. 228–235

STEJSKAL, Jan

2009 *Novopacko. Portrét paměti a srdce* (Harrachov: Jan Stejskal)

***Jensen a lilie* vs. *Opakem o překot*. Poetic Analogies in Juvenile Works by Josef Kocourek and Jaromír Typlt**

The paper deals with the beginnings of the literary work of two authors remoted in time but related due to their common birthplace where they grew up, the town of Nová Paka, as well as some aspects of their artistic concept. Both of them reflect upon the town and create its individual image in their juveniles, which display some analogies in their style but are distinguished by the psychology of the subjects (characters and narrators) of the works.